

The Apponyi family in the history of book culture, ed. Agáta Klimentková, Martin, Slovak National Library, 2015.

„Vannak, akik a lovakat szeretik, mások a vadakat, mások a madarakat [...] engem pedig már kisfiú koromtól a könyvek megszerzésének csodálatos vágya lelkesített” idézte W. Salgó Ágnes (a Teleki Téka 200. születésnapjára írt tanulmánya végén) Apponyi Sándor (1844–1925) bibliofílt, aki ezt a Justinianus császárnak tulajdonított szólást illesztette be a könyvbeszerzéseit tartalmazó kéziratos művének elejére.

Két jelentős Apponyi-könyvtár létezett a 19–20. század fordulóján Magyarországon: egy a tolnai Lengyelben, Apponyi Sándor európai híré Hungarica-könyvtára (természetesen nemcsak hungarikumokat tartalmazott a több mint 10 000 kötetes bibliotéka), a másik pedig a család régi birtokán, a nyitrai Apponyiban. Ez utóbbi volt a régebbi, melyet még Apponyi Antal György (1751–1817) alapított Bécsben, 1774-ben. Antal György, a mi neves bibliofilünk dédnagyapja, Tolna vármegye főispánja, korának egyik legműveltebb magyar főura volt. Az ő első fia – a mi Sándorunk nagyapja –, Antal (1782–1852), a Monarchia követe volt a legfontosabb európai állomáshelyeken (London, Párizs). Ő vitette Pozsonyba a könyvtárat 1827-ben, hogy később közgyűjteménnyé alakítsa. Ekkor került az erre a célra épített ház (a pozsonyi megyeház mögött) homlokzatára a híres felirat: „Litteris in patria augendis” – a haza műveltségének emelésére. Ma már hiába keresnénk a 2008-ban szépen felújított, a Városház utcában található Apponyi-palota – amely a Felvidék szülőtermesztését és bortörténetét bemutató kiállításnak ad most helyet – homlokzatán ezt az idézetet.

A szakirodalomban megemlítik, hogy Antal hatalmas összegért, 70 000 forintért váltotta meg testvéreitől (Györgytől és Józseftől) apja bécsi könyvtárát. Halála előtt nem sokkal, az 1840-es évek végén – a már rendezett, nagyjából 20 000 kötetes bibliotékát – közgyűjteménnyé kívánta átalakítani, ám a szűklátókörű pozsonyi városi tanács megtagadta a segítséget, mivel nem kívánt hozzájárulni egy könyvtárosi álláshoz. Erre szükség lett volna, ugyanis az Apponyi-család

régi könyvtárosa, az 1811-től – először Bécsben, majd Pozsonyban – szolgáló (korábban a Széchényi Könyvtár scriptora) Gruber Antal Károly meghalt 1840-ben. Így a különleges értékekkel bíró könyvtár a család régi birtokára került, a Nyitra bal partján fekvő Nagy-Apponyiba került. Az Apponyi-család 16–17. század fordulóján épült reneszánsz kastélyának – amely köré a 19. századi építkezések során egy héthektáros angolpark is létesült – északi szárnyában „egy tágas, köröskörül karzatos könyvtárhelyiséget építtetett. A könyvtár ma is ebben van.” írta 1925-ben Jambrekovich László a *Magyar Könyvszemlében*. Ez a nagyobbik kastély, a kisebbik reneszánsz épület ma vadászati múzeum.

A gyönyörű könyvtár legbecesebb kötetei szétszóródtak a történelem során. Egyes források szerint nemcsak az 1892-es londoni aukció volt az egyedüli, ahol a gyűjtemény értékesebb darabjait (a katalógus közel másfél ezer kötetet sorol fel) eladták, hanem ezt megelőzően 1818-ban Bécsben, még a pozsonyi költözés előtt, illetve ezután 1939-ben Prágában is kalapács alá kerülhettek a bibliotéka ritkaságai. Ilyen kincs lehetett a cambridge-i Egyetemi Könyvtár 12. századi pergamenkódexe (Rabanus Maurus, *De laudibus sanctae crucis*), amelyet még Apponyi Antal vásárolhatott meg a 19. század első felében – talán követsége idején –, majd később Apponyi Lajoshoz (1849–1909), a bibliofil Sándor unokaöccséhez került. A cambridge-i könyvtár a már említett 1892-es londoni (Sotheby’s) aukción szerezte meg ezt a kódexet. Ugyancsak ezen az aukción az oxfordi Bodleian Könyvtár egy 15. századi pontifikálét vásárolt meg. Itt is Lajos volt az eladó. A harmadik angol gyűjteményben – a szintén cambridge-i Fitzwilliam Múzeumban – őrzött, 1470 körül készült Petrarca-kódexről tudni vélik az angol kollégák, hogy Apponyi Antal vásárolta Bécsben, s ez a kötet később unokájához (a katalógusban fiaként tüntetik fel, rosszul), a már említett Apponyi Lajoshoz került. Samuel Sandars jó nevű angol bibliofil vásárolta meg ezen a Sotheby’s aukción, majd rögtön el is ajándékozta a Fitzwilliam Múzeumnak. Cambridge-ben még két ősnymtatványt őriznek, melyek ugyanúgy ebből az árverésből származnak, és Lajos tulajdonából kerültek az egyetem könyvtárába.

Az Apponyi-család 1936-ig lakta a kastélyt, Apponyi Henrik (1885–1935), az előbb említett Lajos fia volt az utolsó lakója. A híres vadász Oxfordban végzett, 1931-ben könyve jelent meg az indiai és himalájai útjairól, amely ma is élvezetes olvasmány. A nagyvilági életet élő Henrik nemcsak az utazásairól, hanem a vendégeiről is híres volt: járt nála Josephine Baker egzotikus táncosnő, és Thomas Cardeza amerikai üzletember is, aki 1912 áprilisában néhány napot töltött az apponyi kastélyban édesanyjával, mielőtt felszállt volna a New Yorkba induló Titanicra (túlélte, még Henrik temetésén is részt vett 1936-ban). Henrik halála után egy szlovák földbirtokos (Vít Slezák) szerezte meg a kastélyt, majd 1948-ban államosították az egész épületegyüttest a hozzá tartozó földbirtokokkal, gazdasággal. A park és az épületek pusztulásnak indultak, a könyveket a turócszentmártoni Matica Slovenskába szállították, és ott őrizték az épületek rekonstrukciójáig. 2007 és 2011 között újították fel a kastélyt, s állították fel ismét az apponyi Apponyi-könyvtárat, amely most a Szlovák Nemzeti Könyvtárhoz tartozik.

Feltételezhetjük, hogy a fiatal Apponyi Sándor bibliofil szenvedélyének alakításában szerepet játszhatott az is, hogy új könyvtárat kívánt alapítani az Antal nagypapja által az Amádéktól (egyes források szerint a 18. század végén) vásárolt lengyeli kastélyában, ahová visszavonult apja, Rudolf (1812–1876) halála után. Rá két évre megnősült, és feleségével, Esterházy Alexandrával (1856–1930) a felújított kastélyba költözött, kialakítva hozzá egy huszonnégy holdas parkot. Itt rendezte be híres bibliotékáját, ami végrendelete értelmében (mivel örökös nélkül halt meg) 1925-ben a nemzeti könyvtárunkba került.

A 2015-ben Turócszentmártonban megjelent tanulmánykötet – melynek szerkesztője Agáta Klímenková, a Szlovák Nemzeti Könyvtár nemzeti bibliográfia részlegének az igazgatója – e régi könyvekben gazdag család bibliofiliáját tárgyalja izgalmas részletességgel. A könyv az egy évvel korábban a pompásan felújított apponyi kastélyban megrendezett konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatait tartalmazza, tegyük hozzá, irigyelt kivitelben.

Manapság – nagyjából pénz, kisebb rész igényesség hiányában – nagy ritkaság (és egyben öröm) ilyen színvonalas tipográfiával kiadott, remek színes képekkel díszített tudományos kötetet kézbe venni, ami ráadásul formás méretének köszönhetően szinte bármilyen élethelyzetben elővehető és olvasható. Talán csak az elválasztásoknál lehetnek volna figyelmesebbek a szöveg gondozói, és a könyv ragasztása sem tűnik tartósnak az alapos olvasás után. De nem csak emiatt példaértékű ez a könyv. Végigolvassva a megjelent tanulmányok szerzőinek névsorát, örömmel fedezzük fel a magyar kutatók számára oly sok segítséget nyújtó tudós szlovák régikönyveseket és mellettük a magyar kollégákat, akik közül – ez külön büszkeség – hárman az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomatványok Tára munkatársai, a negyedik pedig sok szállal kötődik a nemzeti könyvtárhoz és a hazai könyvkultúra kutatásához.

Peter Králik történeti bevezetőjében végigveszi a jól és kevésbé ismert Apponyiak viszonyát a könyvekhez. Így röviden szóba kerül Apponyi Balázs (†1637 körül), aki leginkább a *Zsoltárok könyve* időmértékes, latin nyelvű, II. Ferdinándnak ajánlott parafrázisáról (1624) híres. Apponyi Rudolf (1802–1853), a Monarchia párizsi követe egy igen figyelemre méltó kéziratot hagyott maga után hátra a kastélyban a diplomataéletéről, amit Apponyi Margit (1848–1924) fedezett fel és adott ki francia barátja, Ernest Daudet segítségével 1913-ban (a többkötetes munkát az alábbi címen publikálták: *Vingt-cinq ans à Paris (1826–1850), Journal du comte Rodolphe Apponyi, attaché de l'ambassade d'Autriche-Hongrie à Paris*). Közbevetőleg jegyzem meg, hogy pár hónapja jelent meg Margit unokája, Géraldine (1915–2002), I. Zogu albán király feleségének regényes életrajza, amelyben szintén szerepet kapott a felvidéki kastély. Králik példaként állította a királyné egyik kedvenc apponyi olvasmányát – *La Balalayka* – a cári Oroszország életéről szóló kötetet 1837-ből, amit nem vitt magával, mikor férjhez ment, ezért ma is kézbe vehető a kastély könyvtárában.

Mint már említettem, Apponyi Antal György 1774-es alapításával kezdődik a bibliotéka tör-

ténete, ami három évvel később már tekintélyes 30 000 kötettel rendelkezett. Ennek éke lehetett az a 400 kötet kézirat és ősnymtatvány, amelyet még az alapító szerzett be, de ezek közül egyet sem találhatunk ma a könyvtárban. A magyar irodalomból is ismert Dante- és Prudentius-kötetet a szlovák kutató is megemlítette futólag. Majdnem egy évszázaddal ezelőtt Jambrekovich a *Könyvbarátok lapjában* hívta fel a figyelmet ezekre a példányokra, és arra a kevésbé számon tartott tényre, hogy maga Apponyi Sándor segédkezett a válogatásban, hogy tudniillik mi kerüljön ki az 1892-es londoni árverésre, ami számára – valljuk be – nem lehetett egy könnyű feladat. Sándor gróf mentette, ami menthető: az ő révén került Lajostól a nemzeti könyvtárba például az Isthvánffy-kézirat és a Janus Pannonius költeményeit tartalmazó szép kódex. A Dante-kiadás (GW 07966) képeit Sandro Botticelli után Baccio Baldini metszette, és Firenzében jelent meg 1481-ben Christophoro Landino itáliai humanista kommentárjával. Kaposi József (*Dante Magyarországon*) egyenesen azt feltételezte 1911-ben, hogy e kiadás valamelyik példánya Mátyás király könyvtárában is megtalálható volt.

Nemcsak azért tartottam fontosnak ezt kiemelni, mert Králik ezekre az adatokra nem tért ki, hanem azért is, mert jó lenne tudni, hogy hová kerültek a fenti példányok. A nevesebb európai könyvtárak adatbázisait felületesen végigböngészve nem akadtam sajnós a nyomára a Dante-kötetnek (a GW több mint száz példányt tart nyilván). Pedig milyen jó lenne, ha előbukkanna a példány, és esetleg a benne található tulajdoni jegyek alapján kideríthető lenne, hogy kik voltak a tulajdonosai az Apponyi-család előtt. Erdemes lenne az Apponyi-bibliofília tágabb értelmezéseként nyomozást indítani az 1892-ben (és 1939-ben) külföldre került kötetek után is. Ez azért lenne fontos, mert Jambrekovich már 1927-ben kiemelte azt a szomorú tényre, hogy az akkor újonnan bevezetett pénzemben „mindössze” 100 000 pengő lehetett az egész Apponyi-kollekció (tehát a másfélezer kötet) ára a londoni aukción. Ez ma hozzávetőlegesen 160 millió forintnak (vagy 25 kg arany) felel meg (az 1927-es pengő/arany és a 2016-os forint/arany számításában). Ha be-

legondolunk, hogy manapság könnyen elérhet egy régi magyar könyv pár millió forint leütési árat egy pesti aukción, akkor (átlagot számítva) egy Apponyi-kötetért körülbelül 120 ezer forintot kellene ma fizetni. Bár nyilvánvalóan biceg egy kicsit az analógia, de az arányokat (és a bosszantó tanulságot) jól megmutatja.

Egy másik könyvnél viszont sikerrel járhatunk, elég csak a British Library online kézirat-katalógusát kinyitni, és megtaláljuk benne az Apponyi-család egykori különleges, a 10. század elején készült, latin és régi német glosszákkal ékesített, illuminált pergamenkézirátát, Aurelius Clemens Prudentius ókeresztény író művét. A bajor Kemptenben őrizték a könyvet 1523-ban, azután a karthauziak (a bejegyzés szerint: „Cartusia Gemmicensis”) vigyáztak rá az osztrák Gamingban. De a kötetből kitűnik, hogy a 17. században egy bizonyos Karl Widmann (†1638) Augsburgból volt a tulajdonosa a 16. századi bőrkötést viselő példánynak. Majd később Baron von Brandauhoz került ez a könyv, akinek halála (1813) után vásárolhatta meg talán a könyvtáralapító Apponyi Antal György (Brandau hagyatékából Jankovich Miklós műgyűjtő is vett, példa erre az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött 12. századi Paulus Diaconus-kézirat). Králik is aláhúzta azt a fontos tényre, hogy Apponyi a 18. századi rendfeloszlásokból növelhetette – párhuzamként álljon itt az Akadémia- és az Egyetemi Könyvtár jeles régi nyomtatványainak történeti gyűjteménye – bibliotékáját.

A bohém vadász, Henrik halála után (1935) rossz idők köszöntöttek a könyvtárra: következett az 1939-es prágai aukció, ahol 10 000 kötetet igyekeztek értékesíteni a Cseh-Morva Protektorátus központjában, ám félbeszakadt az árverés, és a felkínált gyűjtemény csak alig egytizede került kalapács alá. A Vencel téren található Strusk aukciós ház azonban nem sietett visszaszolgáltatni Apponyi-ba a majdnem 9000 eladatlan példányt, így fordulhatott elő, hogy ezek a könyvek – jobb esetben – ma is ismeretlen helyen, ismeretlen tulajdonosoknál hevernek a polcokon. Rosszabb esetben elpusztultak. Bár az Apponyi-könyvtár egyik kutatója Vševlad Jozef Gajdoš (*Oponická knižnica*, 1971) 1956 után több ízben próbálkozott kide-

ríteni, hogy mi lett a példányok sorsa, de nem járt sikerrel.

Tomáš Janura az Apponyi-család lakhelyeiről írt számos régi fotóval dokumentált tanulmányt levéltári források alapján. Különösen érdekes a pozsonyi palota története (a Nádasdyaktól vásárolta a család 1750-ben), mivel az eredetileg barokk épületet rokokó stílusban átépítették az 1760-as évek elején, ezzel egy tipikus városi rezidenciát létrehozva az Apponyiak számára. A Nagyszombathoz közel található Jablánci kastélyt 1663-ban (a falu nevezetes fatemplomával együtt) felégette az érsekújvári török helyőrség, így az Apponyi-család az 1770-es években klasszicista stílusban újjáépítette. A Pozsonyhoz közeli Éberhádi (ma már Malinovo, új nevét Malinovszkij marsallról kapta) kastélyban nevelkedett Appony Albert (1846–1933), és az épületet – ma már persze elhanyagolt – öt hektáros angolpark veszi körül. A nagyszabású építkezések minden bizonnyal összefüggtek azzal, hogy Éberhád az Apponyi-család csallóközi központjává vált.

Agáta Klimenková tanulmánya az irodalmi hagyomány szerepét járja körül az Apponyi-családban. Klimenková utal az 1774-es könyvtáralapításra – amelynek megünneplésére rendezték a konferenciát Apponyban 240 évvel később – és Gajdoš kéziratban maradt szlovák nyelvű munkájára (amely ugyanezt a címet viseli). A már említett (és a kötetben többször hivatkozott) Apponyi Balázs munkája mellett a nagyszombati egyetemen tanuló diákokéi következnek. És mindjárt egy helyesbítésre is felhívom a figyelmet: míg a bevezető tanulmány írója (Králik) háromkötetesként említette Apponyi Rudolf francia nyelvű memoárját, addig Klimenková a helyes bibliográfiai adatot hozza, az utolsó, negyedik kötet az 1844 és 1852 közötti párizsi éveket mutatja be. Természetesen Apponyi Sándor sem maradhatott ki, a szerző itt a köztudomású tényeket összegzi. Ugyanakkor kevésbé ismert, hogy az apponyi könyvtár megőrizte a bohém Henrik kéziratban maradt német nyelvű naplóját, amely az 1924-es szudáni vadászkalandjait rögzítette. Talán egyszer ez is megjelenhet majd nyomtatásban (és magyar nyelven is). Külön öröm, hogy Pongrácz Eszter,

Apponyi Miklós – Buda 1686-os elfoglalásakor hősi halált halt katona – özvegye is említésre kerülül összegyűjtött imádságos-kötetével, az *Arany Koronával* (legutóbb Frauhammer Krisztina tartott róla előadást MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport konferenciáján, és ennek szövege meg is jelent tavaly).

Jana Cabadajová az Apponyban őrzött bibliotéka elemzését mutatta be. A horvát (fiumei) származású Augustino Michelazzi Carl von Linnét követő jezsuita atya, komoly természettudományos műveltséggel rendelkezett, közelebről botanikával és ásványtannal foglalkozott (két művét is érdemes megemlíteni: *Compendium Regni vegetabilis* 1770-ből, illetve *Compendium Regni fossilium* 1781-ből). Neki is köszönheti a könyvtáralapító Apponyi, hogy gyűjteménye – többi között – a felosztott jezsuita rendházakból gyarapodhatott (a már említett Brandau-könyvtár mellett). Cabadajová megadja a választ, hogy miért nem sikerült (és gyakorlatilag lehetetlen) az 1939-ben Prágában ragadt majdnem 9000 kötet nyomára bukkanni: a könyvekből hiányoztak az azonosítható tulajdoni jegyek, például (teszem hozzá) egy Apponyi-exlibris. Fontos adat, hogy a kommunista fordulat után, 1956-ban került csak a Matica Slovenská kezelésébe az állomány, amit Turóc-szentmártonba vitték a 70-es években. 2011-ben tértek vissza a könyvek a felújított Apponyba: több mint 15 000 kötet (8000 bibliográfiai egység). A 31 csoportba osztott kötetek között megtalálhatóak a görög és latin klasszikusok, a világirodalom gyöngyszemei, teológiai, földrajzi és történelmi tárgyú munkák. Nyelvi megoszlásában követik az arisztokraták bibliotékáit: a latin, a francia és a német a domináns, emellett magyar, olasz, orosz és spanyol nyelvű is akad. Meglepő, hogy nincs szlovák nyelvű, bár szlovák szöveget tartalmazó nyomtatványból kettőt őriznek (sajnos az nem derül ki, hogy melyek ezek). Ahogyan a szerző fogalmaz: sok kötet valamilyen módon kapcsolódik Szlovákiához, itt pozsonyi, nagyszombati, kassai, lőcsei (és folytathatnánk) nyomdákra van természetesen szó.

Eva Augustínová katalógusairól szóló tanulmányában megemlítette, hogy a könyvtáralapító mindössze kétpolcnnyi „bibliotékát” örökölt

az őseitől. A szerző ezután összefoglalta a már többször is említett történeti tényeket. Kitért Bartosságh József mezőgazdasági szakíró szerepére, aki 1818-tól állt az Apponyiak szolgálatában, majd nyolc évvel később a pozsonyi könyvtár rendezése lett a feladata. Augustínová a zsolnai kutatási program (VEGA) keretében igyekszik minden forrást elemezni az Apponyi-könyvtárra vonatkozóan: a különböző kéziratos katalógusokat Michelazzitól (1780–1800), Grubertől (1819–1837), Apponyi Gyula autográf összeírását, Apponyi Lajos londoni aukcióra szánt katalógusát (1892) és más töredék-jegyzékeket. Nagyon érdekesek a rövid összeglészei az eddigi kutatásainak, amelyekből lássunk egy példát. Az első bécsi aukción (1818) több mint ezer könyvet értékesítettek, közülük a legdrágább egy szép Dante-kötet lehetett, 40 aranyat adtak az 1477-es kiadásért (GW 07967). Meg lehetne találni a példányt? Ha nincs benne valamilyen egyértelmű tulajdoni jegy Apponyira vonatkozóan, aligha (a GW szerint ez így is komoly munka lenne, hiszen majdnem 100 példányt kellene megvizsgálni a világon). Megint érdemes a számokon elmélázni; ha több mint 100 kötetért több mint 2000 aranyat adtak, akkor az átlagár mindössze duplájáért kelt csak el az igen értékes Wendelin von Speyer velencei Dante-kiadása. Augustínová konklúziója mellbevágó: több mint 6700 kötet kelt el a négy aukció során több mint 13 000 aranyért. A már többször említett londoni aukció (1892) helyett az 1939-es prágaira fordítsunk egy kis figyelmet. Tizenhárom szakba rendezték akkor a 457 kötetet: antik szerzők, filozófia francia irodalom, történelem és a jezsuita könyvek voltak a jelentősebbek.

Livia Fábryová az Apponyi-könyvtár 16. századi nyomtatványairól adott egy átfogó képet. A 244 kötetet tartalmazó kollekción legöregebb tagja egy 1515-ös gyűjteményes kötet (Hermogenes, Aphthonius), amely a firenzei Filippo Giunta műhelyében jelent meg. A könyvek többsége a nevesebb officinák (Oporinus, Plantin, Giunta, Froschauer) termékei, a legtöbb kötet Bázelen jelent meg (40), a latin nyelv dominanciáját (102 kiadás) semmi sem múlhatja felül, mindössze egy spanyol akad a bibliotéka antikvári között. Népszerűek voltak továbbá – és

ebben sincs semmi meglepő – a történelmi tárgyú munkák (Biondo, Adriani és Guicciardini).

Helena Saktorová a már szintén említett Apponyi Margit könyvtáráról számolt be röviden. Ma már megmosolyogtató az 1931-es katalógus pontos utalása: „a könyvek a vasaló-szobában 3 szekrényben vannak elhelyezve”. (Ám én még emlékszem negyedszázaddal azelőtről, mikor Kulcsár Péter a következő jelzetét adta meg az Estreicher-bibliográfiának az Egyetemi Könyvtárban: „Valika néni háta mögött”. De hol vannak már azok a könyvek, az a könyvszekrény, és a fal, aminek az támaszkodott?) Apponyi Margit közel ezer kötetét mutatja be a katalógus. Nagyon érdekes a nyelvi megoszlás, szinte egyenlő arányban részesedik a három legnagyobb nyelv: a magyar, a francia és a német. Míg a szépirodalomban a neves auktorokat találjuk (Walter Scott, Charles Dickens, Victor Hugo, Alexandre Dumas), addig a magyar nyelvű könyvek jelentős része politikai munka (Kossuth és Görgey, Apponyi Albert és Andrássy Gyula). Látszik, hogy Apponyi Margit szerette a történelmet, hiszen ott volt a polcán a *Magyar Történeti Életrajzok* sorozata, Szilágyi Sándor és Szádeczky Lajos munkái.

Granasztói Olga a könyvtáralapító Apponyi Antal György festmény-gyűjteményéről és sorsáról tartott előadást az Apponyi-könyvtárak tükrében. A bibliofília mellett eddig kevesebb figyelmet kaptak a képzőművészeti alkotások, amelyek sorsát hasonlóan befolyásolta a gyűjtemény költöztetései (Bécs, Pozsony, Appony) és az értékesítések (1818, 1892, 1939). Az Apponyi könyvtár katalógusában a XIX. (művészettörténeti) szakba sorolt tételek között mindössze 150 címet találhatunk (amelyeknek valóban van köze ehhez, hiszen a letölthető katalógus jövótáblából kereshetünk a táblázatban, és könnyen azonosíthatók az országgyűlési jegyzőkönyvek és a zenei művek). Granasztói – a hiányzó irodalom miatt – bevonja a kutatásában Theodor von Frimmel enciklopédikus munkáját a bécsi művészeti gyűjteményekről, amely vázlatosan bemutatja Apponyi képtárát, bár az osztrák művészettörténész forrása is ugyanúgy az 1818-as nyomtatásban (tehát a gróf halála után egy évvel) megjelent katalógusra támaszkodik. A csa-

lád elhatározta, hogy a több mint 250 tételből álló festmény-gyűjteményt értékesíti. A szűkszavú leírások (mint sok esetben a kora újkori hagyatéki inventáriumoknál) nem mindig teszik lehetővé a képek pontos identifikálását. Ez alapján ma igen kevés azon festményeknek a száma, amelyeket egyértelműen a könyvtáralapító grófhoz köthetünk meggyőző bizonyossággal. Frimmel azt feltételezi, hogy ezek a vásárlások már az 1790-es években elkezdődtek. Ám a gróf halála hozta meg a végső lökést a családnak, hogy az itáliai (javarészt 17–18. századi) festményekben bővelkedő gyűjteményt értékesítsék, hiszen a szándék már 1818 előtt legalább két évtizeddel megfogalmazódott. Nagyon érdekes a németalföldi François Xavier Burtin orvos és híres gyűjtő kézikönyve (*Traité théorique et pratique des connaissances qui sont nécessaires à tout amateur de tableaux*), amelyet szerzője Apponyinak dedikált (1808). A könyvben részletesen elmagyarázza, hogy mit kell megvásárolni, hogyan lehet felismerni az eredeteket (és az utánzókat), miből látható a festmény állapota, és bemutatja a kor irányárait flamand, holland és német mesterek vonatkozásaiban. Bár a ma online is hozzáférhető nyilvántartásban a magyar kutató nem találta nyomát Burtin könyvének, de az 1818-as nyomtatott katalógusban már igen, hiszen az OSZK példányában szereplő katalógusban egy tollal írt bejegyzést is találhatunk 27 forintról (a kétkötetes mű egy példánya természetesen megtalálható a magyar nemzeti könyvtárban).

Érdekes itt megjegyezni, hogy az OSZK Apponyi termét díszítő ősgaléria szereplőit – két kivételtől eltekintve: Isotta Nogarola és az Esterházy Alexandra szép portréfestménye férjéről, Sándorról – ma már nem tudjuk beazonosítani, pedig érdekes feladat lenne a korszakkal és a témával foglalkozó művészettörténészeknek. (Csak egy frissebb példa, Óhidy Viktor doktori értekezése *Főúri lakáskultúra Magyarországon a dualizmus időszakában* 2007-ből.)

Augustín Maťovčík a szlovákiai Apponyikutatások első szereplőjének az életútját írta meg. Gajdoš 1907-ben született a Zsitva folyó partján fekvő Mányán. 1920-ban lépett be a ferences rendbe és hamarosan a magyar művelődéstörténetből jól ismert Szakolcára került. A prágai

Károly Egyetemen teológiát tanult, majd 1938-tól Malackán tanított a ferences gimnáziumban. A kommunista fordulat után kilenc évre ítéltek egy koncepciós perben. Szabadulása után egy barátjának köszönhetően állást kapott a szlovák nemzeti könyvtárban és 1956–1958 között a zayugróci és az apponyi könyvtárak maradványait dolgozta fel.

Apponyi Sándor Lengyelben felállított könyvtára nem csak a hungaricumok miatt vált a kortársak szemében is meghatározó bibliofil gyűjteménnyé. Volt egy méreténél fogva szerényebb, ám a könyvgyűjtő gróf szívéhez közelálló kollekción is: *Rariora et curiosa*. Nagy Györgyi tanulmánya ezt a félezer kötetből álló különlegességet állítja elemzése fókuszába. Apponyi gróf a magyar vonatkozásokat nem tartalmazó gyűjteménye katalógusát – ellentétben a *Hungaricával* – már nem tudta elkészíteni. A feladat nem kisebb szakértőre, mint Végh Gyulára (az Iparművészeti Múzeum egykori igazgatójára) hárult, akinél jobb választás el sem lett volna képzelhető. Ebben segített a két család közötti szoros kapcsolatot: Végh fiatal korától jól ismerte Sándor gróft. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a Végh-család tulajdonában lévő bozsoki Sibrik kastélyban, ahol az Apponyiak gyakran vendégeskedtek, gyilkolta meg az ÁVH Végh Gyulát 1951-ben. Erről készített Borsa Gedeon megrendítő beszámolót a 2003-as *Magyar Nemzetben*.) A gyűjtemény sokszínűsége mellett érdemes megjegyezni a Nogarola családra vonatkozó köteteket (Sándor gróf apai nagynyja ebből a veronai familiából származott), a pompás kötést viselő aldinákat és Elzevir-nyomtatványokat. A gyűjtemény nyelvi megoszlása nem meglepő: a latin és a francia nyelv kítüntetett szerepet kapott, a témák szerint leginkább történeti-földrajzi munkákkal találkozunk (persze azért ott volt a polcon például az első francia nyelvű Biblia, mellette az első francia Korán-fordítás, vagy Erasmus, Hugo Grotius vagy éppen Voltaire műve).

Bíró Csilla a Hungarica-fogalom jogi és művelődéstörténeti kategóriáinak bemutatása mellett az Apponyi Hungarica-gyűjtemény néhány személyi és tárgyi hungaricáját tekintette át három prédikációszerző művének filológiai alapos-

ságú vizsgálatával: a domonkos Michael de Hungaria, az obszerváns ferences Temesvári Pelbárt és rendtársa, Laskai Osvát prédikációinak nyomtatott kiadásait elemezte. Ezeket a beszédgyűjteményeket komoly tudással rendelkező domonkos és ferences szerzetesek állították össze azzal a céllal, hogy prédikációs segédanyaggal lássák el a képzetlenebb, a prédikációszerzésben kevésbé jártas egyháziakat, akik céljaiknak (és lehetőségeiknek) megfelelően alakíthatták, bővíthették ezeket a beszédmintákat. Michael de Hungariának – kinek személyéről sokáig folyt vita – egyetlen munkája maradt fenn nyomtatásban, amelyben a feltehetően domonkos szerző a prédikációirodalom tizenhárom, a korban legnépszerűbb tárgyszavához készített egy-egy prédikációt. A neve alapján sorolhatjuk a hungarus-szerzőink közé, bár Bíró Csilla megkockáztatja azt a lehetséges magyarázatot is, hogy „mindössze” magyarországi felmenőit jelöli a „Hungaria” szó. Mivel a fennmaradt műve (*Sermones tredecim universales*) kéziratai Angliában kerültek elő, könnyen lehet, hogy ott élte le aktív életét. Az 1480-as évektől igen népszerűvé vált mű számos kiadást megélt, s ebből tíz példányt őrzött meg Apponyi gyűjteménye. Bíró ezután a két ferences szerző (Temesvári, Laskai) kiadott műveinek tartalmi sajátosságairól tesz említést. Érdekes, hogy Laskai nem csak a magyar szentek legendáit, hanem a Thuróczy krónikáját is felhasználta egy-egy beszéd elkészítéséhez, sőt újabban azt is feltételezik, hogy Anonymus kéziratban maradt munkáját is haszonnal forgathatta (utalok itt Kertész Balázs 2005-ös *Magyar Könyvszemlé*ben megjelent cikkére).

Végezetül Tóvizi Ágnes tanulmánya zárja a kötetet (ha nem számítjuk azt a pár színes képet, amelyek a szépen helyreállított apponyi kastély könyvtárbelisőjéről készültek) Apponyi Sándor nevezetes, több mint ezer tételből álló metszetgyűjteményéről. A már említett *Rariora et curiosa* gyűjteményhez hasonlóan nem készült a metszetekről sem igényes feltárás a bibliofil gróf halála (1925) előtt. Bár az adományozást rögzítő iratban még szó esett a metszetgyűjtemény katalógizálásáról, ám ez nem kezdődött el Sándor gróf halála előtt. Tóvizi művészettörténészként nyúlt szerencsés kézzel a gyűjteményhez, megpróbálva

rekonstruálni a metszetek provenienciáját. Csak egy jó példa: a Buda 1686-os ostromáról készített metszetek alaposan „eltávolodtak” egymástól a mostani raktári rendben, vagy eleve összekeveredtek még Lengyelben, vagy a szállítás miatt alakult ki a mostani sorrend. Dézsi Lajos 1924-ben az akkor 80 éves Apponyi Sándorról készített egy cikket a *Magyarság* című folyóiratnak. Ebben beszámolt a gróf különleges metszetgyűjteményéről megemlítve két unikumát: az 1528-as Lázár-térképet és az 1564 után készült Thury Györgyöt ábrázoló metszetet (amelyen feltűnik vele Miksa magyar király és Schwendi Lázár kassai főkapitány is). Ez utóbbi képről „az egykorú lantos is megemlékezett” szép szavakkal. Majd egy évvel később maga Hóman Bálint jelentette be, hogy „személyesen vettem át 650 darab magyar vonatkozású régi metszetet és térképet”. Pukánszky Kádár Jolán hét évvel később, 1932-ben kezdte el a gyűjteményt rendezni, ő már 1000 darabról tett említést, igaz, három évtizeddel később írt tanulmányában. Mi történhetett? Hívjuk segítségül ismét Dézsi Lajost, aki ott járt a gróf halála előtt a kastélyban: „Gróf Apponyi Sándornak két könyvtára van, két különálló nagy teremben elhelyezve. Az egyik modern könyvtár angol, francia, olasz és német klasszikusok, útleírások, földrajzi, történeti művek, emlékiratok, művelődéstörténeti nagy díszművek és folyóiratok válogatott gyűjteménye. [...] Ugyanitt van a gazdag, több ezer darabból álló metszet-gyűjtemény, csaknem kizárólag magyar történeti arcképekkel, régi magyar városok, várak, várostromok rajzaival! [...] Egy másik terem a ritkaságok könyvesháza.” vallotta a *Magyar Bibliofil Szemlé*ben. Dézsi jegyzeteket készített a gyűjteményről, melyeket ma az OSZK Kézirattárában őriznek, s ezek segítségével már 190 darabot sikerült rekonstruálni az eredeti kollekcióból. Fontos lenne a későbbi elemzésekbe olyan elrejtett szövegeket is bevonni, amelyek szintén a metszetek és térképek elhelyezéséről adnak pontos információt, mint például a *Szekszárd és vidéke* újság tudósítása 1889-ből, ahol az újságíró megjegyezte a lengyeli kastély első emeleti folyosójával kapcsolatban, hogy az „első pillanatra leköti figyelmünket a sok érdekes rézmetszet, melyek közt legkiválóbb Magyarország három legrégebbi térképe”.

A recenzens hogyan is zárhatná máshogyan a kissé hosszúra nyúlt ismertetését: reméljük, hogy további konferenciák és tanulmánykötetek teszik megérthetőbbé e jeles család szerteágazó és sok réteget tartalmazó könyvszeretét és gyűjtőszenvédelmét. És várjuk a szakdolgozókat, valamint a doktori értekezéseket a 19. század második felének és a huszadik század első felének felvidéki bibliofilijáról a szlovák és magyar kutatók fiatal nemzedékétől! Rögtön egy ötlet a további kutatáshoz: kívánatos lenne a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzött képek alaposabb vizsgálata, amelyek a lengyeli kastélyról készültek (a teljes lista megtekinthető Óhidy Viktor említett disszertációjában, a jegyzetekben és a kézirát végén).

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a tanulmánykötet (*Aponiovci v dejinách knížnej kultúry*) megjelent szlovák nyelven is tavaly, ugyancsak a turócszentmártoni kollégák gondozásában.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Verók Attila, Martin Schmeizel, (1679–1747),
Eger, Líceum Kiadó, 2015, 350 p.

A 18. századi erdélyi szász tudománytörténet alighanem a legtermékenyebb és legkomplexebb polihisztorával, Martin Schmeizel (1679–1747) életével és munkásságával foglalkozik Verók Attila nemrégiben megjelent monográfiája. A brassói szász polgárcsaládból származó Martin Schmeizel egészen a közelmúltig a méltatlanul elfeledett személyek körét gyarapította, mind a hazai, mind az európai szakmai köztudatban. Néhány életrajzi adattól és rövidebb ismertetéstől eltekintve Schmeizel tudományos működéséről – magyar nyelven pedig különösen – szinte semmit sem lehetett olvasni. Ezen az állapoton változtatott Verók Attila hangyaszorgalommal végzett kutatómunkája, melynek eredményeképpen mintegy tíz éve sorra publikálja a szász tudós sokoldalú munkásságát bemutató és elemző írásait. Éppen e szerteágazó (úttörő) tevékenységét foglalja össze az egeri Líceum Kiadó gondozásában megjelent könyve, amely a szerző 2008-ban megvédett, azóta újabb eredményekkel gazdagított doktori értekezése.

A kiadvány a rövid bevezető után Martin Schmeizel életútjának bemutatásával kezdődik. Martin a családjában a második generációs értelmiségiek sorába tartozott. Apja, Michael Schmeizel 1640 körül született Botfalván (*Bod, Brennendorf*), aki az erdélyi szász egyházi értelmiségiek megszokott életpályáját követte. Előtanulmányait a brassói Honterus gimnáziumban végezte, majd a wittenbergi egyetemen tanult teológiát. Hazatértét követően – a korabeli szokásoknak megfelelően – megházasodott, feleségül vette Catharina Klöskesint (?–1692). Hosszú évekig házitanítóként működött, majd egykori gimnáziumának lektor fokozatú tanára volt. 1685. november 22-től három hétig a Szt. János-tempлом prédikátoraként is szolgált, december 11-én azonban váratlanul – és igen fiatalon – elhalálozott. A brassói hagyatéki összeírások szerint Catharinának Michaellel kötött házassága a második volt, amelybe két gyermeket is magával hozott (Thomas és Catharina). Kettejük közös gyermeke volt Martin, akinek a vagyonát az anyja halála után fele részben megörökölte – míg a két féléstvére az örökség másik felén osztozkodott (vö: Brassó Megyei Állami Levéltár, „IV F2” Divisorat Protocoll, 557–559.).

Feltételezhető, hogy az ifjú Martin is lelkes pályára készült, de (talán) a fiatalon elvesztett szülei miatt végül azon szász értelmiségiek között tarthatjuk számon, akik az előtanulmányaikat követő peregrinációjuk során már nem tértek vissza többé hazájukba. Verók Attila éppen e korabeli jelenségre veti fel a „kulturális emigráció” fogalmának használatát. Peregrinációja során számos európai egyetemen (Jéna, Wittenberg, Greifswald, Halle, Koppenhága, Lund) is folytatott teológiai és történeti tanulmányokat. 1712-ben magiszteri, 1716-ban doktori, 1722-ben professzori kinevezést kapott. 1731-től pedig élete végéig az államjog és a történettudományok professzoraként tevékenykedett a hallei egyetemen.

A 18. század első felében a Schmeizelre jellemző polihisztorizmus ugyan nem volt egyedülálló, de szerteágazó munkásságához kevés kortársáé mérhető. Számos tudományterületen alkotott maradandót. Éppen ezért a könyv következő, fejezete „Martin Schmeizel tudományos